

ЈАСМИНА ХАЏИЕВА АЛЕКСИЕВСКА
ЕЛИЗАБЕТА КАСАПОВА

А Р Х И Т Е К Т
АНДРЕЈА ДАМЈАНОВ
1813 - 1878

СКОПЈЕ, 2001

ГОРГИ ЗОГРАФСКИ: ГРАДИТЕЛИ, ЗОГРАФИ И РЕЗБАРИ ОД СЕМЕЈСТВОТО РЕНЗОВИ - ДАМЈАНОВИ
 GJORGJI ZOGRAFSKI: BUILDERS, PAINTERS AND WOOD-CARVERS FROM THE FAMILY RENZOV - DAMJANOV

Андреја Дамјанов е претставен во
 првиот ред, втор медалјон од десно

Andreja Damjanov is painted
 in the first row, second medallion from right

АНДРЕЈА ДАМЈАНОВ И ГРАДИТЕЛСКАТА ТРАДИЦИЈА НА СЕМЕЈСТВОТО РЕНЗОВИ-ДАМЈАНОВИ-ЗОГРАФСКИ

ANDREJA DAMJANOV AND THE BUILDING TRADITION OF THE FAMILY RENZOV-DAMJANOV-ZOGRAFSKI

На крајот на 18 и почетокот на 19 век Отоманската империја е потресувана од внатрешни немири кои се резултат на истрошеноста на воено-феудалниот систем. Во тој период (1789-1807), султанот Селим III се обидува да ги реорганизира воените сили и да оствари централизација со цел да го врати авторитетот на власта. Ова директно ги засегнало феудалците кои отпочнале со немири, а потоа и со отпадничтво - крајациство, односно непризнавање на султанската власт и осамостојување. За да можат економски да опстанат, отпочнале со пљачкување на села и градови притоа здружувајќи се со дел од војската. Оваа појава особено ја погодила западна Македонија со дебарскиот регион во кој уплале отпадниците од територијата на денешна Албанија (Мустафа паша од Скадар, Али паша Јанински и др.). Тоа било причина населението да отпочне со напуштање на родните места и преселби кон внатрешноста на Македонија која била посигурна.

Овие настани се директно поврзани со животниот пат на семејството на Андреја Дамјанов за што ќе стане збор понатаму.

At the end of the 18th and at the beginning of the 19th century the Ottoman Empire was upset by internal riots which were result of the military-feudal system being worn out. In that period (1789-1807), the sultan Selim III tries to reorganize the military forces and to introduce centralization in order to get back the authority of the government. This directly concerned the feudal lords and they started provoking riots, and later even provoked apostasy and disloyalty, non recognizing the sultan authority and independence. In order to be able to survive economically, they began to organize robbery in the villages and in the towns in that way becoming associated together with part of the army. This phenomenon has particularly affected Western Macedonia with the Debar region in which the renegades from the territory of today's Albania have been invading (Mustafa pasha from Skadar, Ali pasha Janinski and others). This was the reason for the population to start abandoning their native towns and moving toward internal Macedonia which was safer.

These events were directly related with the life of the family of Andreja Damjanov, which will be described later.

Во третата деценија на 19 век, во Империјата се спроведуваат решителни политички и социјални реформи кои ќе доведат до одредена стабилизација. Во таа смисла, од особено значење е Гулханскиот хатишериф од 1839 год, што всушност претставува законски акт со кој се реализираат основните буржоаско-демократски барања за еднаквоста на сите поданици на државата пред законот, а се укинува дотогашната поделба на населението по категории.

Овие промени директно ќе се одразат во градовите од Македонија во кои отпочнува процес на зголемување на бројот на христијанското население кое се прилива од несигурните села. Заедно со растежот на градското население, отпочнува и процесот на отворање на пазарот кон Европа, а со тоа и усовршување на производството. Трговските врски и допири со Европа предизвикуваат драстични промени во целокупниот градски живот кој се издига на многу повисоко ниво. Економската благосостојба доведува до создавање на трговска аристократија, а еснафите, добивајќи права, влијаат врз општествениот и политичкиот живот.

Ваквиот општ економски развој доведува и до културен развој, а во новосоздадените услови за слободи на христијаните, се отпочнува со градење на нови цркви.

Во нивното инвестирање, основните средства доаѓаат од христијанските еснафи и трговската аристократија. Со тоа се создаваат предуслови за големо ослободување од средновековните канонски традиции во концепирањето и архитектурата. Всушност, и нарачателите и градителите - архитекти веќе го имаат директниот допир со Европа, поради што се менува нивното разбирање за архитектурата и уметноста.

In the third decade of the 19th century very decisive political and social reforms have taken place in the Empire which will lead to certain stabilization. In that sense, the Gjulhan hatisherif (Sultan's edict) from 1839 was of a special importance which actually represents legal document by which the basic burjouis-democratic demands have been realized for equality of all the citizens of the state in front of the law, whereas the then division of the population in categories has been abolished.

These changes will be directly reflected in the cities across Macedonia in which the process of increasing the number of the Christian population has started and that population comes from unsafe villages. Together with the increase of the city population, a process of opening the market toward Europe has started and by that improvement of the production as well was present. The trade relationships and contacts with Europe caused drastic changes in the entire city life, which raised to a lot higher level. Economic well being led to creation of a trading aristocracy whereas the guilds acquiring rights imposed influence on the social and political life.

This general economical development has brought to the cultural development as well and than the newly created conditions for freedom of the Christians, new churches began to be built.

In their investment, the basic funds have come from the Christian guilds and the trading aristocracy. This created prerequisites for the big liberation from the middle-age canonical traditions in the conceiving of the architecture. Actually, both the orderers and the builders - architects have already had the direct contact with Europe, because of

Во ваквите изменети услови, за градителите - архитекти од Македонија кои по семејна традиција се занимавале со творештво во ова уметничко подрачје, се создала голема побарувачка, не само во Македонија, туку и на целиот Балкан, каде отпочнува процесот на создавање на независни држави сè до Мала Азија, северна Африка (учествувале и во градењето на Суецкиот канал), па дури и до Австро-Унгарија. Познат е фактот дека најголем број соборни цркви во Србија, Бугарија, северна Грција, Романија, Црна Гора биле градени од македонски градители кои главно произлегувале од дебарскиот крај. Во науката веќе е потврдено дека македонските архитекти од дебарскиот крај имаат клучна улога во развитокот на архитектурата на едно многу широко подрачје. Тоа не е случајно бидејќи занимавањето со оваа професија било традиција не само во одредени семејства туку и во региони. Традицијата во случајов значи дека познавањето на вештините се пренесувало од генерација на генерација со векови наназад и тоа со практична работа, што подразбирало вклучување во работата на машките деца од семејството уште од мали нозе. Во зависност од талентот кој се пројавувал кај нив, тие понатаму се ориентирале на архитектура и градителство, сликарство (најчесто фрески), резбарство (најчесто во дрво) и сл.

Бидејќи знаењата на вештините се пренесувале во рамките на семејството, од колено на колено, тоа довело до максимална професионална усовершеност во познавањето на материјалите, техниките, статиката, естетиката итн.

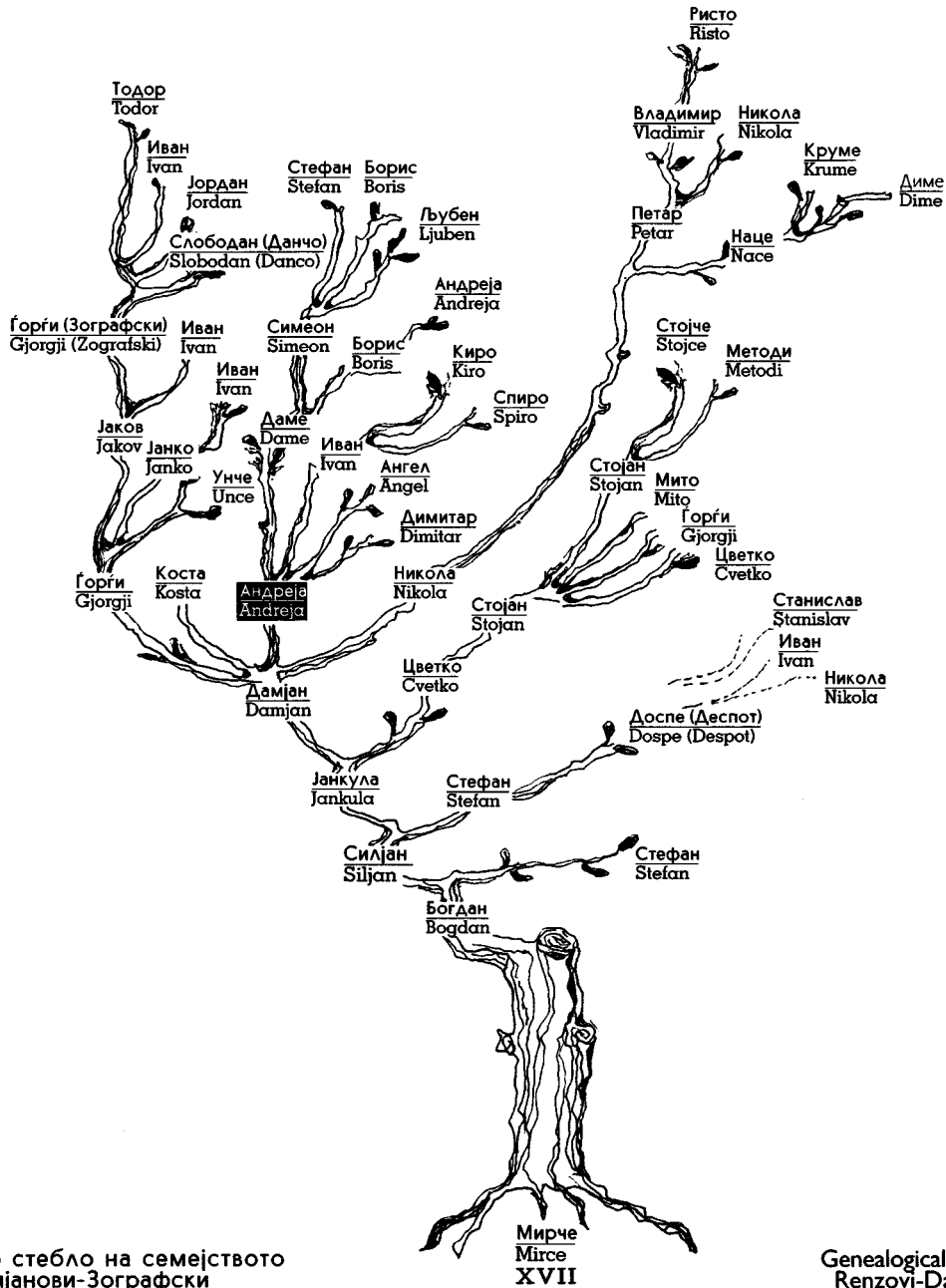
Иако не многу, денес се знае за повеќе семејства или поединци од Македонија чие дело претставува дел од културното наследство во областа на архитектурата и уметноста од 19 век на едно широко под-

how their understanding for the architecture and the art have been changed.

In these modified conditions, for the builders - architects from Macedonia, which by family tradition have been engaged with creation in the art field, a great demand has occurred, not only in Macedonia, but on the whole Balkan, where the process of establishing of independent countries up to the Asia Minor, north Africa (they took participation even in the construction of the Suez channel), and even to the Austro-Hungary. It is well known fact that the biggest number of cathedrals in Serbia, Bulgaria, north Greece, Romania, Montenegro were built by Macedonian constructors which were mainly originating from the Debar area. In the science it was already confirmed that the Macedonian architects from the Debar area have had key role in the development of the architecture in a rather large field. That was not at all accidentally, since the engagement with this profession used to represent a tradition not only in certain families but even in some regions. The tradition in this case means that knowing of the skills has been transferred from one generation to another in centuries backwards and that was done by practical work, which meant involving in the work of the male children from the family even since they were at a very early age. Depending on the talent which they had, they would later on determine themselves to architecture and construction, painting (most often fresco painting), carving (most often in wood) and so on.

Since the knowledge in the skills have been transferred within the families, from generation to generation, that has brought to maximal professional perfection in the knowing of the material, techniques, static's, esthetics and so on.

Although not much, today we know about many families or individuals from Macedonia

Генеолошко стебло на семејството Рензови-Дамјанови-Зографски

Genealogical tree of the family Renzovi-Damjanovi-Zografski

Портретот на Андреја Дамјанов ▲

Andreja Damjanov's portrait

рачје од Балканот, Медитеранот и Црно-морјето.

Андреја Дамјанов (1813-1878), големиот македонски архитект - градител е член на прочуеното мијачко семејство Рензови - Дамјанови, родум од с. Тресонче (Дебарско, западна Македонија), но во 18 век преселено во с. Папрадиште (Велешко). Тоа е семејство кое од 18 до 20 век дало голем број сестрани уметници: зографи, резбари, архитекти и градители. Нивното творештво има клучна улога во културолошките промени на Балканот и затоа тие се вбројуваат во предвесниците, преродбениците и зачетниците на модерната архитектура и уметност. Работеле во Македонија, Грција, Бугарија, Албанија, Турција, Србија, Босна и Херцеговина.

Времето кога семејството Рензови - Дамјанови - Зографски отпочнало да се занимава со градење е тешко да се дефинира, бидејќи не постојат пишани податоци. Меѓутоа, кон крајот на 17 век, семејната градителска традиција е веќе воспоставена. Во тоа време живеел мајсторот Мирче чии реализации не се познати, но затоа се сочувани податоците за неговиот син Богдан кој во почетокот на 18 век продолжил по професионалните стапки на татка си. За него е познат податокот дека работел главно во престолнината Цариград, но и во други градови каде градел џамии и цркви. За истите добивал порачки и да ги насликува бидејќи бил одличен зограф. Прославен како вешт во сликањето тој добил нарачка за портрет на султанот кој останал многу задоволен и го наградил сликарот. Наградата се состоела од доделување право да носи оружје, добивање турски вооружен телохранител кого можел да го носи насекаде со себе и користење со други бенефиции на турската власт, како прочуен граѓанин на Империјата. Кои се архитектонските градби кои тој ги реализирал, до денес сè уште не се познати.

whose work represents part of the cultural heritage in the field of the architecture and art of the 19th century of a wide area on the Balkan, Mediterranean and the Black sea.

Andreja Damjanov (1813-1878), the great Macedonian architect and builder originates from the well-known Mijak family Renzovi-Damjanovi. He was born in the village of Tresonce in Western Macedonia (Debar region), but his family moved to the village of Papradiste (near Veles) in the 18th century. Numerous great and versatile artists: painters, wood carvers, architects and builders originate from this family in the period between 18th and 20th century. Their works have a key role in the cultural changes on the Balkans. Therefore they are considered to be heralds and initiators of the modern architecture and art. They worked in Macedonia, Greece, Bulgaria, Albania, Turkey, Serbia and Bosnia Herzegovina.

The period when the family Renzovi-Damjanovi-Zografski started dealing with constructions is hardly to define since there is no written data. However at the end of the 17th century, the family building tradition was already established. In that time lived the master Mirce whose works are not known, but the data for his son Bogdan have been preserved, who in the beginning of the 18th century continued to follow the professional steps of his father. For him there was a known fact that he had worked mainly in the capitol Constantinopol, but also in other cities where he built mosques and churches. For those he was receiving orders even to paint them since he was an excellent fresco painter. Celebrated as a very skillful painter, he got an order for a portrait of the sultan who was very satisfied and rewarded the painter. The reward was an approval for him to wear a weapon, he got Turkish armed bodyguard whom he could take everywhere

Богдан имал два сина - Силјан и Стефан Богданови (според тогашната традиција, презимето произлегувало од името на таткото). Тие биле родени во с. Тресонче. Меѓутоа, несигурните прилики во родниот крај заради честите крлациски албански пљачкосувања, колежи и опожарувања, ги принудува да го напуштат и да се преселат во велешкото село Свезданово кое било толку многу обраснато со папрати што го нарекле Папрадиште. Заедно со нивните семејства се доселиле и многу други, како од Тресонче така и од Лазарополе, Осој, Гари, Могорче и др. Одделни семејства се преселиле во Солун, Воден, Смилево и на други места. Според одредени податоци, дел од семејството Рензови - Дамјанови се преселило во Воден, друг во Смилево, во Самоков итн.

Што се однесува до Силјан, тој со својот брат работел на поправката на Мустафа-пашината џамија во Скопје, изградил големи беговски конаци во Велес, а потоа како добро познат градител, со својата тајфа продолжил да работи во Цариград, Едрене и околината.

Неговите два сина Јанкула и Стефан кои се родиле околу 1750 год. во Тресонче, граделе сè до почетокот на 19 век главно во Серес, Драма, Кавала, Солун и Измир.

Јанкула изградил голема црква во Драма, една во Солун и прекрасните Паша-Димкови конаци во Велес кои се уништени во 1915-18 год.

Јанкула имал два сина: Дамјан и Цветан, а Стефан еден - Доспе (Деспот).

Со генерацијата на Јанкула и Стефан, и нивното потомство, отпочнала новата творечка епопеја на Рензови - Дамјанови. Тоа е почетокот на 19 век.

with him and he was approved to take advantage of other privileges of the Turkish government, as a celebrated citizen of the Empire. Today it is not known which were the architectural constructions that he has realized.

Bogdan has got two sons - Siljan and Stefan Bogdanovi (according to the then tradition, the surname came from the name of the father). They were born in the village of Tresonce. However, the unsafe circumstances in his native town because of the very frequent robberies, massacres and fire, they were forced to leave it and they moved in Veles village Zvezdanovo which was so much overgrown with fern that it was named Papradiste. Together with their families, many others have moved as well, from Tresonce and also from Lazaropole, Osoj, Gari, Mogorce, and others. Some families have moved to Thessaloniki, Voden, Smilevo and other places. According to certain data, part of the family Renzovi-Damjanovi has moved in Voden, other part in Smilevo, in Samokov and so on.

As far as Siljan was concerned, he together with his brother was working to repair the Mustapha-pasha mosque in Skopje, he has built big bey konak in Veles, and then as a well known constructor with his group continued to work in Constantinople, Edrene and around.

His two sons Jankula and Stefan, which were born around 1750 in Tresonce, were dealing with building up until the beginning of the 19th century mainly in Seres, Drama, Kavala, Thessaloniki and Izmir.

Jankula has built a big church in Drama, one in Thessaloniki and the wonderful Pasha-Dimkov konak in Veles, which were destroyed in 1915-18.

Скици за икони и фрески направени од Дамјан Јанкулов Рензов - таткото на Андреја

Sketches for icons and frescoes made by Damjan Jankulov Renzov - Andreja's father

Доспе се преселил во Бугарија, во Самоков и таму го формирал огранокот на семејството Рензовци - Доспевци, кои станале прочуени зографи. Дел од нив се школувале во Русија. Најпознати биле Станислав, Иван и Никола. Тие никогаш не ја прекинале врската со семејството во Велес и често учествувале во насликувањето на црквите од нивните роднини (Штип, Велес, Пирот, Лесковац, Кратово, итн.)

Дамјан (1770-1850) останал во Македонија, но интензивно градел околу Солун, Самоков, Пловдив итн. Работел и во Македонија. Се претпоставува дека е негова црквата во Гевгелија и одреден број цркви во Повардарието и Овчеполето. Има податоци за тоа дека изградил многу убава црква во Битола. Која е таа, денес со сигурност не се знае. Покрај со архитектура, Дамјан, таткото на Андреја, се занимавал и со сликарство од што се сочувани само скици за икони и фрески.

Дамјан ја отпочнал и црквата Св. Богородица во Скопје чие градење траело многу долго заради попречувања од страна на турската власт. Во 1934-35 год. тој умира, оставајќи ја недовршена црквата во Скопје, како и своите 4 сина кои веќе биле зрели професионалци: Ѓорѓи (зограф), Андреја (архитект - градител), Никола (копаничар) и Коста (архитект - градител и зограф).

До 1825 год. тие живееле во Папрадиште, од каде се упатувале на работа во Солун, Србија, Босна и Херцеговина. Биле толку многу познати, што честопати истовремено работеле на повеќе градби. Меѓутоа, помеѓу нив најмногу се истакнувал Андреја.

Талентот за архитектура кај Андреја се пројавил во момчешката возраст додека го учел градителскиот занает во тајфата на дедото Јанкула и таткото Дамјан. Оттука, веќе на 22-

Jankula has had two sons: Damjan and Cvetko, and Stefan has had one - Dospe (Despot). With the generation of Jankula and Stefan and their descendants, starts the new creative epopoe of Renzovi-Damjanovi. That is the beginning of the 19th century.

Dospe has moved in Bulgaria, in Samokov and there he formed the branch of the family Reznovci-Dospevci, which have become well known painters. Some of them have been educated in Russia. Most famous were Stanislav, Ivan and Nikola. They have never interrupted the relationship with the family in Veles and they have frequently participated in the fresco painting of the churches by their relatives (Stip, Veles, Piroto, Leskovac, Kratovo and other).

Damjan (1770-1850) remained in Macedonia, but he was intensively building around Thessaloiniki, Samokov, Plovdiv and so on. He was working even in Macedonia. It was supposed that his church is the one in Gevgelija and certain number of churches in the Povardarie and Ovce Pole. There are data that he has built a very beautiful church in Bitola. It is not known with certainty which one was that. In spite of dealing with architecture, Damjan, the father of Andrea, was dealing even with painting and only the sketches for icons and frescos were preserved.

Damjan has started to build the church St. Virgin Mary in Skopje as well, and its construction lasted for a very long time because of the obstruction by the Turkish government. In 1934-35 he has died, leaving unfinished the church in Skopje, as his four sons which were mature and professionals: Gjorgji (painter), Andreja (architect - constructor), Nikola (wood carver) and Kosta (architect and painter).

Браќата Дамјанови: Коста, Горѓи, Андреја и Никола (од лево кон десно), насликани од Горѓи Зографски (правнук на Андреја)

◀ The Damjanov brothers: Kosta, Gjorgji, Andreja and Nikola (left to right), painted by Gjorgji Zografski (Andrea's great grandson)

годишна возраст, во 1835 год. браќата го назначиле да раководи со градењето на црквата Св. Богородица во Скопје, отпочната од тукушто починатиот татко (црквата изгорела во 1944 год.). Ова негово самостојно дело е крајно зрело и ќе биде прво во низата од над 40 црковни и други општествени објекти кои ги реализирал на покана од авторитети во Македонија, Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора (за жал, се уште не се знае што изградил во Бугарија и Грција).

Зрелата фаза на Андреја Дамјанов главно е врзана за Србија и Босна и Херцеговина. Науката веќе ја има дефинирано неговата исклучителна улога во создавањето на специфичниот стил во архитектурата на Србија. Имено, во средината на 19 век, тој во Србија затекнал една еуфорична национална ориентација во културата, вклучително и во архитектурата. Градењето во српско-византиски манир било поттикнувано дури и со законски акти. Андреја Дамјанов ќе биде

Until 1825 they were living in Papradiste where from they have directed themselves to work in Thessaloniki, Serbia, Bosnia and Herzegovina. They were that much famous, that they have very frequently working at same time on many projects. However, Andreja was the most distinguished of them.

Andreja's talent for architecture has emerged during his adolescence, while he was acquiring building skills in the group of his grandfather Jankula and his father Damjan. At the age of 22, in 1835 his brothers appointed him to head the building of the St. Virgin Mary church in Skopje, which has just been started by his recently passed away father (this church was burnt down in 1944). This individual work is mature and is the first in the row of more than 40 religious and other social buildings which he was invited to build by authorities in Macedonia, Serbia, Bosnia and Herzegovina and Montenegro (unfortunately, there is still no information regarding his buildings in Bulgaria and Greece).

архитектот кој во повеќе градови, на оваа тукушто осамостоена држава, ќе ја воспостави нужната рамнотежа помеѓу традицијата и модерното сфаќање.

Творењето на различни географски простори од него создава космополитски дух и одличен познавач на тогашните современи архитектонски движења во западна и централна Европа, но и на византиско-словенските и исламските традиции на Балканот и во Мала Азија. Во изборот за сопствената архитектонска синтакса, тој се одлучил за наднационален израз и разградување на средновековната канонска затвореност. Оттука, во неговата архитектура ќе царува извонредна симбиоза помеѓу византиско-словенските традиции и западно или централно - европските необарокни, неоренесансни, неоромански црти, но исто така и исламски.

Најголемиот дел од неговите дела настанале со искрено и сериозно размислување над историјата. Кон неа се однесува со внимание и трпение барајќи ги нејзините седиментни слоеви на идентитетот, архитектониката, значењата и сензибилитетите. Неговата архитектура се темели на чување на искуствата и барање можности за нивно обединување во нов образец.

На 27-годишна возраст, Дамјанов ја изградил црквата Св. Пантелејмон во Велес, во науката валоризирана како една од најграндиозните дела на Балканот. После ова тој во одредени кругови на територијата на Србија и Босна и Херцеговина ќе има предност над архитектите образувани во Австрија.

Како модел за црковните градби, независно од територијата на која гради, ја усвојува трикорабната базилика (исклучок е црквата во Смедерево), модел кој традиционално е

The mature phase of Andreja Damjanov was mainly related to Serbia and Bosnia and Herzegovina. His exceptional role in the creation of the specific style in the architecture of Serbia is already being clearly defined. Namely, in the middle of the 19th century, he found an euphoric national orientation in the culture, including the architecture as well. The building in a serbian-byzantine manner was encouraged even with legal acts. Andreja Damjanov will be an architect who, in many cities of this just established independent country, will implement the necessary balance between the tradition and the modern understanding. Working in different geographic regions made him a cosmopolite and an excellent master of the contemporary architectural movements in western and central Europe, but created also of the Slavic-Byzantine and Islamic traditions on the Balkans and in Asia. He created his own architectonic syntax, choosing a supranational expression and decomposition of the canonical conservativity of the middle age. An extraordinary symbiosis between the Byzantine-Slavic traditions and western/central European neo-baroque, neo-renaissance, neo-roman as well as Islamic features is reigning his architecture.

The majority of his works have been created with a sincere and serious contemplation beyond the history. He behaved himself towards the history with consideration and patience seeking in her the sediment layers of the identity, architectonics, meanings and the sensibilities. His architecture was based upon preserving the experiences and seeking possibilities to unite them in a new model.

At the age of 27 Damjanov built the church of St. Panteleimon in Veles, considered by the scientists to be one of the artistic masterpieces on the Balkans. After this, in certain

повеќе западен отколку источно-православен. Но, западниот базиликален концепт во покривната партија го трансформира во еднокуполен, петкуполен или мултикуполен концепт (до 12-куполен во Св. Јоаким Осоговски), со што ја изведува источно-западната синтеза. На тој начин, создава идеална архитектонска рамка погодна за големите православни црковни служби обоени многу повеќе со верско-национални пораки и значења, отколку со чисто религиозни, што е карактеристично за тоа време на големи промени на Балканот.

Надворешноста на црквите, согласно православието, е доста едноставна, но во исто време со јасно нагласена медитеранско-хеленистичка рафинираност: од три страни приземјето го обиколуваат тремови на столбови (портици), антички по своето потекло, кои Дамјанов понекогаш ги покрива со низови од слепи куполи својствени на исламот (Св. Јоаким Осоговски).

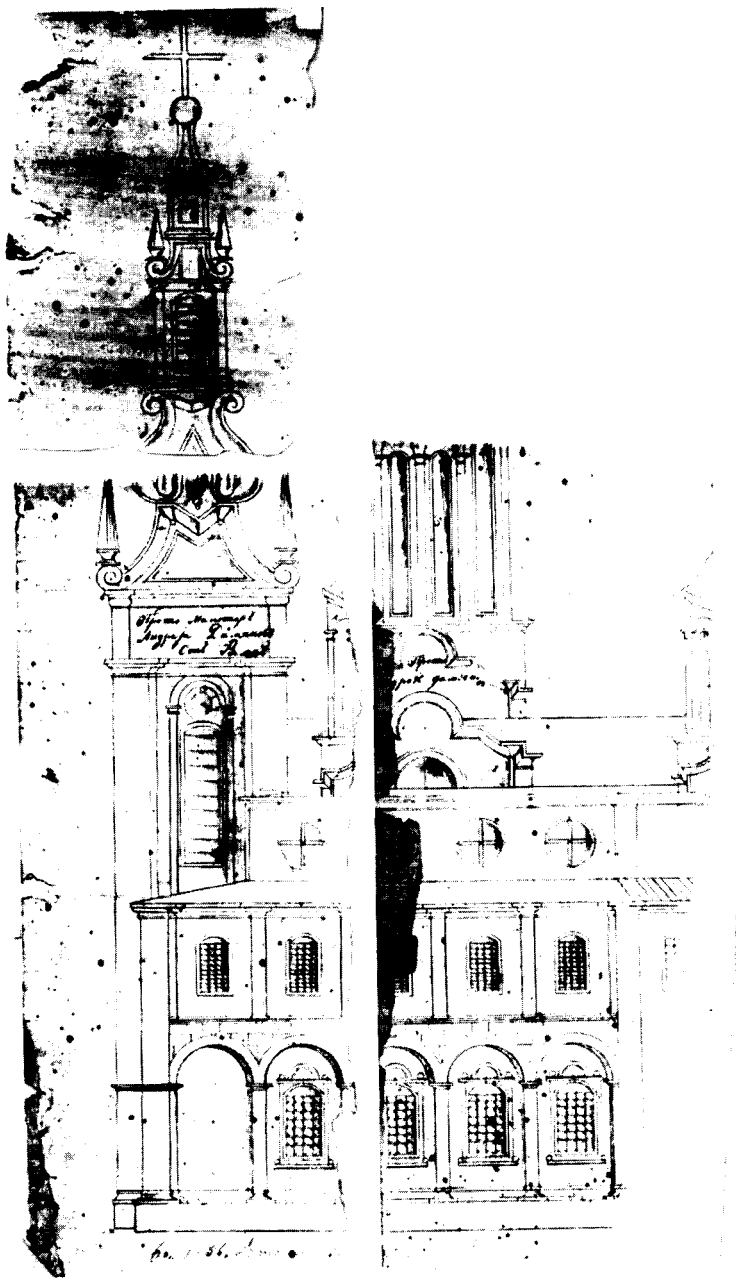
По фасадите, особено околу порталите кои се затскриени со тремови, се плетат прекрасни длабоки релјефи издлабени во камен. Мотивите се различни: гулаби, цветни гирланди, волути, светци и ангели со свеќи во рацете, столпци со балустрадни форми и вдлабнати натпортални ниши во кои се насликува светецот-патрон на црквата, Исус, Богородица и др. Во ваквото моделирање јасно се чита медитеранското чувство за затскривање на интимниот однос кон Бога од слободните погледи.

Обликувањето на останатите делови од фасадите, особено источната, подразбира нежно обложување на ѕидниот монолит со тенки камени колонетки кои под покривните венци се поврзани со повеќекратни аркадички во чии темиња лебдат ангели, живописни глави и сл. Расчленувањето на по-

circles on the territory of Serbia and Bosnia Herzegovina Damjanov had advantage before the architects educated in Austria.

When building churches, he used the three-*naval* basilica model, regardless to the territory where he built (an exception is the church in Smederevo), a model which is traditionally much more western than eastern-orthodox. But, he transformed the western basilica concept of the roof, using the single dome, five-dome or multi-dome concept (building up to 12 domes, i.e. on the church of St. Joakim Osogovski), thus creating an east-western synthesis. In this way, he created an ideal architectonic frame for great Orthodox Church services, colored much more with a national religious meaning than with a purely religious one, which is typical for that period of great changes on the Balkans.

The façades of the churches, in accordance with the Orthodoxy, is quite simple, but with an emphasized Mediterranean-Hellenistic refinement at the same time: the ground floor is surrounded by three porches on columns, antique by origin, which Damjanov sometimes covered with rows of blind domes, typical for the Islam (St. Joakim Osogovski). On the façades, especially around the portals hid by porches, there are beautiful deep reliefs carved in stone. There are various motifs: pigeons, garlands, volutes, saints and angels holding candles, balustrade shaped columns and supraportal engraved niches where the saint patron of the church is painted, Jesus, Saint Mary e.t.c. The Mediterranean custom of hiding the intimate feelings towards God from the others is clearly felt in this kind of creation. Shaping of the other parts of the facades, especially the eastern façade, is made by soft padding of the wall monolith with thin stone colonnettes, which are connected un-

Делови од оригиналниот проект
за Соборната црква во Ниш од
1856 год., потпишани со "Прото-
мајстор Андреја Дамјанов од
Велес"

Pieces of the original design for the
Cathedral church in Nis from 1856,
signed with "Proto-master Andreja
Damjanov from Veles"

вршината на ѕидот е со кордон венци, транспозиции на византискиот "опус микстум" итн.

Паралелно со релативно едноставните фасади кај кои нагласката е на источната апсидална страна и под тремовите околу порталите, Дамјанов ја развива идејата за нагласено сложена композиција на западната фасада. Во фокусот влегува кулата-камбанарија со која се нагласува оската на црквата и која е обликувана според стилските особености на подрачјето во кое се гради.

Наспроти надворешната особено аскетска конфигурација која е доста едноставна и јасна, внатре, во ентериерот на црквата, е запретана зачудувачка раскош и сложеност на структурата, како конструктивна така и естетско-уметничка. Тука е изразено вистинското сфаќање на Андреја Дамјанов за сакралната архитектура од 19 век како синтеза на сите културни искуства кои се таложеле на Балканот како дел од Европа.

Новиот елемент во внатрешноста на црквите на Андреја Дамјанов е и појавата на два сценографски третирани простора, наместо единствениот традиционален иконостас пред олтарот. Тоа е западната ентериерна страна која е разрешена со неколкукратни раскошни галерии. Лачноповрзаните столбови со различни димензии и стилови се преплетуваат по хоризонтала и суперпонираат вертикално во бесконечност, создавајќи тантелеста структура низ која се судираат снопови светлост што доаѓаат од различни правци: од куполите, од бочните ѕидови, од апсидата. Оваа целост за Дамјанов има значење на вистинска сцена која е обработена со поголема посветеност од источната затоа што му е посветена на христијанинот кој во 19 век има нова улога во историјата на Балканот и светот. Меѓутоа,

der the covering wreaths, to multiple arcades with flying angels or animal heads on top. The wall surface is divided with a cordon of wreaths, transpositions of the Byzantine "opus mixtum" e.t.c.

At the same time when he was building relatively simple façades with an emphasis on the eastern apsis side and under the porches around the portals, Damjanov developed the idea of a very complex composition of the western façade. The bell tower is in the focus, stressing the axe of the church. It is shaped according to the style typical for the region where the church is built.

Contrary to the ascetic configuration of the façade, which is pretty simple and clear, the interior is full of a wonderful luxury and complex structures, both in regard to construction, and in regard to aesthetic and art. Andreja Damjanov's real understanding of 19-century sacral architecture can be seen here, as a synthesis of all cultural experiences that have been depositing on the Balkans as a part of Europe.

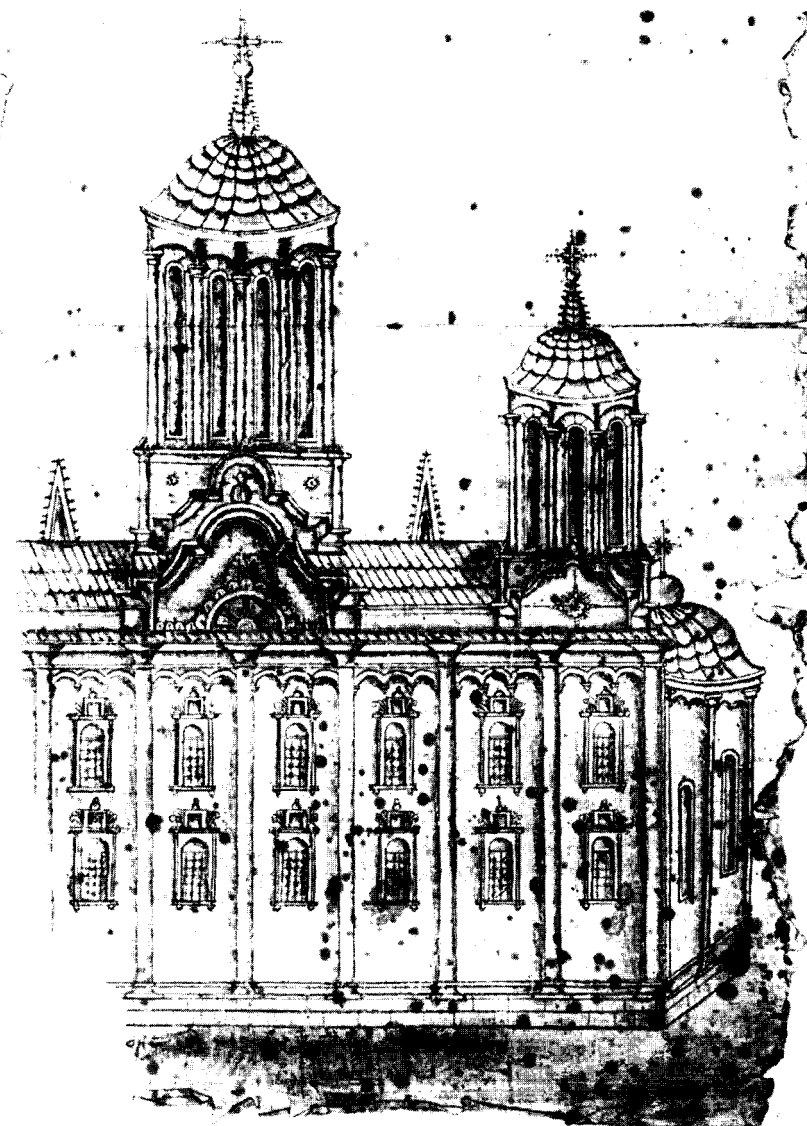
The new element in the interior of Andreja Damjanov's churches is the appearance of two rooms with a scenographic treatment, instead of the traditionally unique iconostasis in front of the altar. That is the western side of the interior, which is decorated with several luxury galleries. The columns, which are connected with arches, with various dimensions and styles, endlessly intersect horizontally and superpose vertically, creating a lace structure where the beams of light coming from different directions collide: from the domes, side walls, from the apsis. This entirety has a meaning of a real scene for Damjanov, a scene cultivated with a greater attention on the eastern side, dedicated to the Christian who has a new role in the Balkan's and world's history in the 19th

Дел од оригиналниот проект за
Соборната црква во Сараево
Piece of the original design for the
Cathedral church in Sarajevo

Овие делови од проекти се
наоѓаат во приватната збирка на
инж. арх. Симеон Дамјанов
Зографски - внук на Андреја

These pieces of projects are in the
private collection of architect
Simeon Damjanov Zografski -
Andrea's grandson

неопходно е да се истакне дека во ентери-
ерното уредување голема улога имале
неговите браќа Ѓорѓи (зограф) и Никола
(резбар).

century. However, it is very necessary to
emphasize that his brothers Gjorgji (painter)
and Nikola (wood carver) have had a great
role in the interior decoration

Андреја Дамјанов ги изградил црквите: Св. Богородица во Скопје (1835), Св. Јован во Кратово (1836), Св. Пантелејмон во Велес (1840), Св. Илија во Печењевац, Србија (1844), Св. Апостоли во Турековац, Србија (1845), Св. Јоаким Осоговски кај Крива Паланка (1847-51), Св. Богородица во Ново Село - Штип (1850), Св. Никола во Куманово (1851), Св. Ѓорѓи во Смедерево, Србија (1855), Св. Богородица во Чајниче, Босна и Херцеговина (1857-63), Св. Дух во Ниш, Србија (1857-72), Св. Архангел Михаил во с. Горно Чичево (1861), Св. Богородица во Сараево, Босна и Херцеговина (1863-68), Св. Троица во Пирот, Србија (1868), Св. Троица во Мостар, Босна и Херцеговина (1873) и други.

Иако немал високо академско образование, тој своите замисли за градбите ги исцртувал и тоа мошне детално. Многу малку делови од тие проекти се сочувани. Особено се значајни делови од проектот кој го направил една година пред потпишувањето на договорот за изградба на црквата во Ниш (12.5.1857 год.). Изработени се во молив, црн туш и црвено мастило и сите се потпишани од него со "прото-мајстор Андреја Дамјанов".

Како и неговите претци, Андреја главно се занимавал со изградба на сакрални објекти - цркви, меѓутоа тој градел и профани. Додека ја градел црквата во Сараево, (1863-68), добил нарачка да ја поправи и Сааткулата и да изгради нова голема воена касарна во градот. Касарната била изведена, но бидејќи многу чинела и се оптеретила турската државна каса, сараевскиот паша бил оптужен и земен на одговорност од султанот во Цариград. Пашата го повикал Андреја Дамјанов и му нарачал да направи дрвена макета од касарните и потоа заедно отпуувале во Цариград. Султанот се воодушевил од макетата, после што потполно го оправдал сараевскиот паша, го наградил, а

Andreja Damjanov has built the following churches: St. Virgin Mary in Skopje (1835), St. John in Kratovo (1836), St. Panteleimon in Veles (1840), St. Elijah in Pecenevac, Serbia (1844), St. Joakim Osogovski near Kriva Palanka (1851), Holy Apostles in Turekovac, Serbia (1845), St. Virgin Mary in Novo Selo, Stip (1850), St. Nicholas in Kuamnovo (1851), St. George in Smederevo, Serbia (1855), St. Virgin Mary in Cajnice, Bosnia and Herzegovina (1857-63), Holy Spirit in Nis, Serbia (1857-72), St. Archangel Michael in the village of Gorno Cicevo (1861), St. Virgin Mary in Sarajevo, Bosnia Herzegovina (1863-68), Holy Trinity in Piroto, Serbia (1868), Holy Trinity in Mostar, Bosnia Herzegovina (1873) and others.

Although he has no academic education, he managed to draw his ideas and he did that in details. Only few parts of those projects are preserved. Especially significant are the preserved parts of the project, which he made a year before signing the Contract for construction of the church in Nis (12.5.1857). They were made in pencil, black ink and red ink and all of them are with his signature saying, "proto-master Andreja Damjanov".

As his ancestors, Andreja mainly engaged himself by building sacral projects-churches, but he was also building profanes as well. While he was building the church in Sarajevo, (1863-68), he has received an order as well to repair the Clock tower as well and to build a new big military barracks in the city. The barracks were built, but since that was very expensive and the Turkish state treasury was very much charged, the Sarajevo pasha was accused of that and taken responsible by the Sultan from Constantinople. The pasha than called Andreja, and asked him to make a wooden model of the barracks and then they traveled together in Constantinopol. The Sultan was very much enthusiastic about the model, and after that he justified the

▲ Даме Андреев, син на Андреја, архитект

▲ Dame Andreev, son of Andreja, architect

Јаков Ѓ. Дамјанов, внук на Андреја од брат, архитект ▼

▼ Jakov Gj. Damjanov, Andrea's nephew, architect

Горџи Ј. Зографски, син на Јаков, правнук на Андреја, сликар - зограф

Gorgji J. Zografski, son of Jakov, Andreja's great grandson, painter fresco painter

Андреја Дамјанов бил посебно одликуван со истите елементи кои пред 150 год. ги добил неговиот предок Богдан - право да носи сабја, вооружен придружник и други привилегии.

Андреја Дамјанов починал во 1878 год. и е погребен во семејната гробница во Велес, покрај црквата Св. Пантелејмон.

Но, со неговата смрт не завршило неговото дело. Неговите синови продолжиле по неговите стапки. Едниот од нив, Даме Андреев (1847-1921), кој бил и архитект и сликар (икограф), ја изградил соборната црква во Призрен (1889), Св. Кирил и Методиј во Тетово (1903-25), Св. Богородица во Велес (1905), црква во Косовска Митровица, црква во Гостивар, ја обновил Св. Димитрија во Скопје (1896) и др.

Синот на Даме, Симеон е првиот од директната лоза на Андреја што ја продолжил традицијата, но по академски пат. Тој се родил во Велес и завршил гимназија во Солун. Во 1900 год. завршил математика на Софискиот универзитет, а потоа во Белгија инженерство на Бриселската техничка академија. Кога се вратил во Бугарија работел во Министерството за градежништво, а во 1908 год. се преселил во Добрич каде изградил голем број општествени и станбени објекти.

Sarajevo pasha, rewarded him, whereas Andreja Damjanov was particularly decorated with the same elements which 150 years before his ancestor Bogdan had had received - the right to wear a saber, armed escort and other privileges.

Andreja Damjanov has died in 1878 and was buried in their family mausoleum in Veles, near the church St. Panteleimon.

But his work did not terminated by his death. His sons have continued what he has started. One of them, Dame Andreev (1847-1921) who was both an architect and painter (icon painter), has built the cathedral in Prizren (1889), St. Cyril and Methodius in Tetovo (1903-25), St. Virgin Mary in Veles (1905), church in Kosovska Mitrovica, church in Gostivar, he has renewed the church St. Dimitrija in Skopje (1896) and others.

Dame's son, Simeon is the first descendant from the family of Andreja who has continued the tradition, but by academic way. He was born in Veles and has finished high school in Thessaloniki. In 1900 he finished mathematics at the Sofia University, and then engineering on the Brussels technical academy. When he returned to Bulgaria he was employed in the Ministry for civil engineering and construction and in 1908 he moved to Dobric where he built numerous social and private projects.

